

A Mesteremberek szervezetei, készítményei. Publikálatlan levéltári források feltárása, elemzése, közlése (16-19. század) volt pályázatunk címe a 2002-2005 közötti periódusban. Maga a téma azonban a harmadik pályázati ciklust futotta be. Természetesen a 2002-2005 közötti időszakról számolok be részletesen. A több pályázaton át futó téma lezárásakor azonban fel kell idéznem eredeti céljainkat és feladatainkat.

A hazai kutatások beágyazódnak az európai történettudománynak, a művelődés történetének a közrend kultúrája felé forduló azon kutatásaiba, amelyek a történeti források hosszú sorozatát elemzik, és ezeken keresztül vizsgálják a kulturális folyamatokat, a társadalmi rétegek szerinti differenciálódást, a közemberek, a parasztság kulturális jelenségeit. Amikor a hazai alap kutatásokban a különböző társadalmi rétegek anyagi javakkal való ellátottsága felé fordult a figyelem, az érdeklődés központjába kerültek a kézműves mesterségek és a mesterek termékeire, piackörzeteire, szervezeteire vonatkozó történeti források is, amelyek segítségével a köznép ellátásáról is ismereteket szerezhethünk. A forrásanyagban a kora újkortól szaporodnak a kézműves szervezetekre vonatkozó adatok. A céhekbe szervezett kézműves mesterek termékeinek árát az 1500-as évektől a 19. század derekáig, az uradalom, a város, a vármegye, illetve a Helytartótanács szabályozta. Az árszabások révén, főleg a 17. századtól pontosan nyomon követhető a kézművesek kulturális szerepe, a kézműves központok kisugárzása, a 19. századtól pedig a kézművesipar technológiai megújulási kísérlete az ipari előállítással szemben.

A 19. században már publikáltak egy-egy limitációt, az árszabásokkal, mint ipartörténeti forrással azonban csak az 1960-as évektől foglalkozott rendszeresen a VEAB Kézműves-ipartörténeti Munkabizottsága. 1986-ban a Munkabizottság adta ki a Domonkos Ottó–Kiss Mária–Nagybákay Péter által szerkesztett *árszabáskatasztert*. A kataszterből kijelölt, többségében vidéki levéltárakban található, publikálatlan limitációk másolatainak összegyűjtése és új forrásként történő közlése volt a következő feladat.

A publikálatlan árszabások másolatait TS 4, majd OKTK támogatással 1987-ben kezdtem összegyűjteni. A közel 3800 főlioni, 212 publikálatlan árszabás másolata 1993 óta az MTA Néprajzi Kutatóintézetében kutatható. Időközben szükségessé vált néhány újabb levéltári forrás felkutatása, gyűjteményünk kiegészítése, de alapfeladatunk mindvégig a már nálunk lévő árszabások tematikus közlése volt.

1993-ban kezdtük meg az árszabások feldolgozását. Az egymáshoz közelálló, kifejezetten kézműves termékeket előállító mesterségek terméklistáit rendeztük tematikus kötetekbe, hogy ezzel megkönnyítsük az egyes iparágak belső fejlődésének, változásának figyelemmel kísérését. Ezzel a módszerrel azt akartuk elérni, hogy egy-egy mesterség anyagválasztékának és termékeinek idő- és térbeli változását, a termékválaszték és a technológia gazdagodását vagy éppen elmúlását, általános vagy regionális voltát is nyomon követhessük.

Első köteteinket még részben Kisbán Eszter (OTKA T 017 866/ 1994-1997) segítségével jelentettük meg. Köteteinket a közös főcím fogta sorozatba, nem számoztuk őket. Valamennyi kötetünket az MTA Néprajzi Kutatóintézet kiadásában adtuk ki. Valamennyi

kötet bevezetőjében a téma közreadója az ismertetett mesterségek hazai történetével, technológiájával, a kötetben együtt szereplő mesterségek kapcsolataival foglalkozik.

A szöveghű közlésmódot követtük, de az érthetőség érdekében egyes betűféleségek jelölésétől el kellett tekintenünk, és fel kellett oldanunk bizonyos rövidítéseket, jelzéseket. Ilyen jellegű munkánkban a MOL munkatársa, Vissi Zsuzsa volt segítségünkre.

Az Mester Emberek Míveinek árazása sorozatban megjelent:

- (1.) Flórián Mária: *Csapók, gubások és szűrszabók, süvegesek és kalaposok árszabásai (1597-1821)*. Bp. 1995. 187 old.
- (2.) H. Csukás Györgyi: *Építőiparosok, famunkák, építőanyagok, asztalosok és esztergályosok árszabásai (1626-1820)* Bp. 1996. 175 old.
- (3.) Flórián Mária: *Szűcsök és kesztyűsök árszabásai (1597-1821)*. Bp. 1997. 196 old.

*

Ezt követően már magunk pályáztunk a további kötetek kiadására (OTKA T 026 517/1998-2001). Pályázatunkban, a téma kiegészítésére tervbe vettük a Magyar Országos Levéltárban őrzött Királyi Könyvekben (Libri Regii) 1525-1740 között bejegyzett, eddig publikálatlan magyar nyelvű céhes kiváltságlevelek közzétételét is.

Az Mester Emberek Míveinek árazása sorozatban megjelent:

- (4.) Flórián Mária: *Váltó- és vásármíves magyar szabók, német szabók és zubbonyosok árszabásai (1626-1820)* Bp. 1998. 256 old.
- (5.) Flórián Mária: *Tímárok, kordovánosok és irhások, bocskorosok, magyar és német vargák, csizmadiák és kapcakötők árszabásai (1597-1821)* Bp. 1999. 390 old.
- (6.) H. Csukás Györgyi: *Fazekasok, üvegesek, pintérek, fémművesek, szítások árszabásai (1626-1820)* Bp. 2001. 252 old.

Az Mester Emberek jó rendtartása sorozatban megjelent:

- (I.) Vissi Zsuzsa és Tuza Csilla: *Magyar nyelvű céhlevelek (1525-1682)* Bp. 2000. 185. old.

A lefutott pályázatot követően még fontosabbnak tartottuk, hogy folytatódjon a céhlevelek kiadása. A MOL-ban, a céhes iratokban folyó kutatások során, hivatalból nem foglalkoztak a *Magyar Kancelláriai Levéltárban (1527-1848)* elhelyezett *Királyi levelekben* (Libri Regii A/57) összegyűjtött, még feltáratlan céhprivilegiumokkal, illetve artikulusokkal, amelyek a hódoltság idejére lefedik a királyi Magyarország területét. Ennek az anyagnak részletezésére az 1975-ben megjelent *céhkataszter* sem tér ki. A Mária Terézia-féle rendezésig, 1761-ig kiadott mintegy 40 kötetnyi kiváltságlevélben több száz magyar, latin, német, szlovák, horvát céhes kiváltságlevél másolata található. Közülük, a tömeges céhalapítás időszakában bejegyzett céhlevelek közül a magyar nyelvű privilegiumleveleket terveztük közreadni.

Az anyag közreadása azért jelentős, mert az egyre inkább már nyomtatott típus-privilegiumokra kicserélt kiváltságlevelek már alig mutatnak eltérést, a megelőző több száz évben létrejött privilegiumok azonban változatosak. Ez a hatalmas, kiadatlan

forráscsoport viszont sok helyi, több évszázadon át követhető céhes működési szabályt tartalmaz, amelyekkel esetenként néhány limitációbeli tétel megmagyarázható. Ennek a határokon kívüli területekre is kiutaló és ott többnyire már nem hozzáférhető anyagnak a *katalogizálását* végezte el Vissi Zsuzsanna és Tuza Csilla.

Ebben a projektben tehát két kiadványsorozatot szándékoztunk fenntartani. **Az Mester Emberek Míveinek árazása** sorozatunkban, 2002-ben, a kovács, bognár, kerékgyártó, vagyis a legfontosabb munkaeszközöket és szállító járműveket készítő mesterek árszabásait, 2004-ben a lakatosok, csiszárok árszabásai mellett a lakatosokból specializálódott sarkantyú- és zablakészítők, valamint a puskaművesek árszabásait, 2005-ben a fogatolással kapcsolatos iparok, a szíj- és kötélgyártók, a nyereggyártók árszabásait akartuk közreadni. Másik sorozatunk, **Az Mester Emberek jó rendtartása** második kötetében, 2003-ban, az 1683-1740-ig bejegyzett magyar nyelvű céhlevelekből pedig azokat, amelyek technika-, kultúra- vagy gazdaságtörténeti szempontból újdonságot jelentenek a már közreadottakhoz képest.

Terveztük még, hogy 2005-ben – az anyagi lehetőségek függvényében – az árszabás-sorozatban kiadjuk a tematikus kötetekbe nem illeszkedő iparágak árszabásait vagy egy technikatörténeti, szómagyarázó kötetet. Ehhez a jelentősen kibővült tervhez nyertük el az alábbi, most lezárt pályázatot:

**OTKA T 037 198, (2002-2005) Mesteremberek szervezetei, készítményei.
Publikálatlan levéltári források feltárása, elemzése, közlése (16-19. század)**

Terveinket az alábbiak szerint teljesítettük:

Az Mester Emberek Míveinek árazása... sorozatban

(7.) *Takácsok, festők és gombkötők, gombcsinálók árszabásai (1620-1818)*

(8.) *Vasárosok, kovácsok, kerékgyártók, kaskötők árszabásai (1626-1821)*

(9.) *Lakatosok, puskaművesek, csiszárok, kötélgyártók árszabásai (1626-1821)*

(10.) *Szíjgyártók és nyereggyártók árszabásai (1597-1821)*

Az Mester Emberek jó rendtartása ... sorozatban

(II.) *Magyar nyelvű céhlevelek (1683-1719)*

(III.) *Magyar nyelvű céhlevelek (1720-1738)*

Az első pályázati évben, 2002-ben (a pályázatban résztvevő munkatársak problémái és elfoglaltsága miatt), a tervtől eltérően, a „vászonnívesek” árszabásait rendeztem kötetbe. A takácsok árszabásainak közlését korábban nem tartottam elsőrendű feladatnak, mert Domonkos Ottó *A magyarországi takácsok mintakönyvei* (Bp., 1997.) című kötetében már közölte az árszabásoknak a mesterség technikájára, annak változására vonatkozó jelentősebb tételeit. Az itt teljes terjedelmükben közzé tett takácsárszabások az ugyancsak a vászon megmunkálásával foglalkozó festőkével, valamint, a gombkötők és a gombcsinálók (egy önálló kötetre nem elegendő) limitációival együtt, jól használható forrásegüttest képeznek (a kötet egyben a negyedik évre tervezett, a nagyobb tematikus kötetekbe nem illeszkedő, egyes mesterségek árszabásainak is helyet adott).

A 2003-as évben, a gyesre távozott Tuza Csilla kiesése miatt, Vissi Zsuzsa a tervezett céhleveleknek csupán a felét tudta kötetbe szerkeszteni. A céhlevelek 1738-ig való közzétételére Tuza Csilla visszatérése után, 2005-ben került sor, ezzel a céhlevelek kiadása a terv szerint teljesült.

2004-ben a költségelvonások miatt és a terjedelmes *Vasáros...*- kötet kiadásával hátralékunk keletkezett, ugyanakkor a megtakarított személyi költségeinkből tetemes maradványt képeztünk. Ez elegendő volt tartozásunk fedezésére és a *Lakatos...*-kötet 2005-ben történő kiadására (az OTKA 2005. január 13-án kelt, KO-940/2005 engedélye alapján), és a tervezett *Szjgyártó...*-kötet is elkészült.

A 2005-ös, év végéi maradvány még egy camera ready-kézirat sokszorosítására elegendő lett volna (kis iparágak és a görög kereskedők árlistáit közöltük volna), ezért pályázatunk határidejének módosítását kértük (2005. október 19.). A kötet összeállítására elegendő időre, 2006. december 31.-ig, a határidő módosítást meg is kaptunk (KO-26146/2005). Ezt követően értesültünk arról, hogy a 2005-ös támogatási összeg 10 %-át egy Kormányhatározat megvonta (KO-1081/2006.). Az így lecsökkent maradványösszeg csak töredéke a szükségesnek, vagyis a halasztás okafogyottá vált.

A kutatási szerződésben elsősorban a **forrásközlő kötetek közreadására** vállalkoztunk. A 2002-2005 közötti időszakra tervezett három árszabás-kötet helyett **négy** jelent meg (1995 óta összesen 10). Az adott időszak céhlevelei a tervezett egy kötet helyett **két** kötetben jelentek meg (összesen 3). Vagyis a témában elnyert három, egymást követő pályázat támogatási összegéből összesen **13** forrásközlő kiadvány jelent meg.

*

A tervidőszakban két **tudományos konferencián** számoltunk be eredményeinkről, illetve mutattuk be az árszabások felhasználásának lehetőségeit:

- *Kézművesipar-történet: eredmények, feladatok és lehetőségek* című konferencián, amit a VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottsága rendezett, megalapításának 30. évfordulóján (Mezőgazdasági Múzeum, 2005. november 23.):

Vissi Zsuzsanna: *Céhszabályok közreadása: miért és hogyan?* - címmel

Flórián Mária és H. Csukás Györgyi: *Az árszabások feldolgozásának tanulságai*

- *Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei* című, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Történeti Néprajzi Osztálya és a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztálya szervezésében, ennek az OTKA programnak a támogatásával rendezett konferencián

(MTA Jakobinus terem, 2006. február 23-24.)

Tuza Csilla: III. Károly céhrendeleteinek hatása a céhprivilegiumokban az 1730-as években

H. Csukás Györgyi: Adatok a magyar módra való bőrkikészítéshez a szjgyártó árszabások alapján

Flórián Mária: Egy elfelejtett kora újkori szőrmepalást – a gerezna

*

A közreadott limitációkból és az artikulusokból merített új ismereteket saját tudományos munkánkban, tanulmányainkban **folymatosan használtuk**. Az árszabásokat a nagy

néprajzi kézikönyv, a *Magyar Néprajz* tárgyi fejezeteinek megírásakor is hasznosítottuk, és fontos helyet kaptak a közelmúltban megjelent, *A magyar kézművesipar története* nagy kézikönyvben is. Mint szerzők és lektorok is részt vettünk ennek a kötetnek az előállításában, ami a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara kiadásában jelent meg (Bp., 2005.).

H. Csukás Györgyi vállalta a legkülönbélebb iparágak termékfeleségeinek közreadását. Az építőiparok árszabásaiból merített ismereteit például a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, a Balaton-felvidéki lakóházak berendezése során vette hasznát. A recens anyag és a történeti források összevetéséből származó tapasztalatait tanulmányban is közre adta. A szíjgyártók árszabásainak segítségével a hazai bőrfeldolgozásban sajátos, Európában „magyar módra való bőrkikészítésnek” ismert technológia továbbélését mutatta ki.

Hofer Tamásné Flórián Mária a ruházati iparokkal foglalkozott. A különböző úri, polgári és paraszti rétegek öltözködésének státushoz, ranghoz, foglalkozáshoz kötött különbségeit, az egyes divatjelenségek, stílusok, kulturális hatások jelentkezését követte nyomon az árszabások segítségével. Az árszabásokból nyert ismereteit dolgozta fel, pl. a mellényről, a töltött ruhákról, a gereznáról szóló tanulmányaiban.

*

Vannak **etnográfus kollégáink**, akik kézikönyvként használják az árszabás-köteteket, nemcsak az igényesebb múzeumi leltározásnál, hanem történeti témájú munkáikban is. Ilyenkor többnyire a levéltári jelzetet hivatkozzák meg, ami természetesen nem tükrözi kötetünk idézettségét.

Mégis elsősorban levéltárosoktól, történészekről, a műemlékvédelemben dolgozóktól, iparművészekről, hadtörténészekről kaptuk a legtöbb elismerő visszajelzést. A megjelent tematikus kötetek ugyanis **nem csak a néprajz, hanem más szakterületek kutatói** számára is feltártak olyan, eddig csak a reformkorig hozzáférhető, sorozatos, rendszeres, több évszázadra visszamenőleg módszeresen értékelhető adattömeget, aminek segítségével egy-egy termék, anyagfeleség, technológia megjelenése, változása szinte országrészről-országrészre, évtizedről-évtizedre nyomon követhető, és összevethető a környező országok kézművességének fejlődésével. Egyes mesterségek esetében az árszabások egymás mellé állították a különböző társadalmi és vagyoni állású megrendelőknél, vásárlóknál szánt termékeket, amelyek további megfontolásokhoz vezethetnek. A tárgyi kultúra számos területére vonatkozó új adatokkal kiegészíthetjük, esetleg módosíthatjuk a korábbi századok tárgyi környezetéről, művelődéséről és kollektív magatartásformáiról alkotott elképzeléseinket.

A hazai és a környező országok kutatási eredményeinek összecsengése, az európai kézműiparosok társadalmi, gazdasági körülményeinek alakulásában tapasztalható hasonlóságok, egybeesések igazolják a hazai kézműipar európai kapcsolódásait, amelyek kihatottak az egész magyar tárgyi kultúrára, művelődésre.

*

Végezetül maga az MTA Néprajzi Kutatóintézetében lévő árszabás-gyűjtemény is az eredmények közé sorolható. Az adatbázis rendszeres használatát eddig a folyamatos

feldolgozás akadályozta. Forrásközlő köteteink megjelenése után azonban az azonosságok miatt nem közölt árszabások, egyes, a tematikus kötetekbe be nem sorolt, kisebb iparágak árszabásai és például az általunk érintetlenül hagyott élelmiszeripari (pl. pék, mészáros) árrendelések másolatai is a kutatók rendelkezésére állnak.